

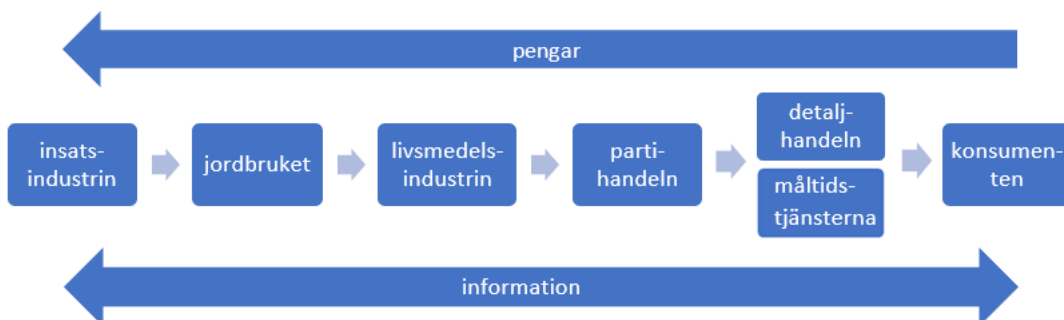
11.8.2022

REKOMMENDATION OM ÅTGÄRDER FÖR ATT FÖRBÄTTRA LÖNSAMHETEN INOM LIVSMEDELSKEDJAN

Bakgrund

Produktionskostnaderna för jordbruksprodukter och livsmedel har ökat exceptionellt snabbt. Producentpriserna har dock inte stigit i motsvarande grad, vilket har orsakat lönsamhetsproblem särskilt inom primärproduktionen. Situationen har ansetts hota de centrala verksamhetsförutsättningarna för livsmedelskedjan. En fungerande livsmedelsförsörjning är ett grundläggande villkor för ett fungerande samhälle. Tryggandet av den är en gemensam angelägenhet för hela livsmedelskedjan. Detta kräver omedelbara och konkreta korrigerande åtgärder av alla aktörer i kedjan.

Livsmedelskedjan består av den industri som producerar jordbrukets produktionsinsatser, jordbruket, livsmedelsindustrin, partihandeln, detaljhandeln, måltidstjänsterna, såsom olika kaféer och restauranger samt beshisingarna i skolor och andra offentliga inrättningar, samt konsumenterna. Livsmedelskedjan är en traditionell utbudskedja där distributionen av produkterna har organiserats i flera på varandra följande beställnings- och leveransförhållanden. En aktörs output utgör följande aktörs input i kedjan. Förutom produkter rör sig också bland annat pengar och information mellan aktörerna.

Livsmedelskedjans uppbyggnad samt penning- och informationsströmmarna

Livsmedelskedjan har också många intressentgrupper, varav organisationer och företag som producerar rådgivning, forskningsinstitut, universitet och forskare samt producentorganisationer är särskilt viktiga med tanke på utvecklingen av lönsamheten.

Av produktionsinsatserna har i synnerhet priserna på gödselmedel enligt Statistikcentralen stigit drastiskt under den senaste tiden. Priserna mer än fördubblades under det senaste året. Också priserna på energi och foder steg med tiotals procent. Förändringarna har varit mångdubbla jämfört med det normala.

Enligt Statistikcentralen började producentpriserna på kött stiga i slutet av året i kostnadsstegringens kölvatten. I februari hade priserna på griskött och broiler stigit med cirka tio procent och priset på nötkött med cirka fem procent jämfört med motsvarande tidpunkt i fjol. Producentpriset på mjölk steg under samma period med cirka sju procent. Producentpriserna på spannmål steg kraftigt till följd av bristen på spannmål på grund av det dåliga skördeåret.

De stegrade producentpriserna har dock inte räckt till för att kompensera gårdarna för det inkomstbortfall som i synnerhet den svaga spannmålsskörden orsakat. Som helhet försämrades

lönsamheten inom jordbruket avsevärt i fjol. Skillnaderna mellan gårdarna är dock betydande. Uppskattningarna av den försämrade lönsamheten varierar. Företagarinkomsten från jordbruket beräknas i fjol ha minskat med minst en femtedel och rentav med en dryg tredjedel.

De kraftigt stigande kostnaderna gäller inte enbart primärproduktionen. Också industrin har drabbats av exceptionellt stora kostnadsökningar. Till exempel priserna på förpackningsmaterial har stigit i rask takt. Betydande problem har också uppstått när det gäller tillgången till förpackningar. Dessutom utgör höjningen av energipriset en prövning för hela kedjan. När konsumtionen alltmer inriktas på förädlade produkter och färdigmat ändras industrins kostnadsstruktur, eftersom produktionsinsatserna och arbetsmomenten blir fler. Samtidigt skapas det dock mervärde för marknaden, vilket borde ge mer pengar till kedjan.

Läget inom livsmedelskedjan är för närvarande på många sätt exceptionellt. Så var det redan före kriget i Ukraina, som har förvärrat läget ännu mer. Det pågående kriget ökar pressen på kedjan ytterligare. Kriget orsakar stor osäkerhet på livsmedelsmarknaden och tryck på att höja livsmedelspriserna. I västvärlden hänför sig de största riskerna till energipriserna, och därigenom också till priserna på gödselmedel. I utvecklingsländerna är de högre matpriserna ett reellt problem.

Livsmedelsmarknadsombudsmannens behörighet att ge rekommendationer

Livsmedelsmarknadsombudsmannen bidrar till en fungerande livsmedelsmarknad genom att ge råd och anvisningar samt genom att övervaka att god affärssed iakttas i livsmedelskedjan. Ombudsmannen ger rekommendationer, utlåtanden och förslag samt ger aktörerna inom livsmedelskedjan information och råd om god affärssed. I eventuella konfliktsituationer försöker ombudsmannen utreda meningsskiljaktigheterna mellan parterna och främja en uppgörelse i godo.

Enligt livsmedelsmarknadslagen ska livsmedelsmarknadsombudsmannen innan en rekommendation ges begära ett utlåtande av organet för självreglering inom livsmedelskedjan. Som organ för självreglering inom livsmedelskedjan fungerar nämnden för handelskutym inom livsmedelskedjan i anslutning till Centralhandelskammaren. Syftet med begäran om utlåtande är att undvika eventuella överlappningar och konflikter mellan nämndens och ombudsmannens verksamhet.

I denna rekommendation från livsmedelsmarknadsombudsmannen föreslås det åtgärder för att lindra lönsamhetsproblemen inom jordbruket och livsmedelsekonomin. Rekommendationen fokuserar särskilt på samarbete mellan aktörerna i kedjan, men i slutet av rekommendationen presenteras också andra sätt att förbättra lönsamhetsutvecklingen.

Förbättrat samarbete inom livsmedelskedjan

Inom livsmedelskedjan råder misstankar om att alla aktörer i kedjan inte alltid agerar rättvist. Man har till exempel kunnat skönja rädsla för att bli diskriminerad vid valet av varuleverantörer. Därför är leverantörerna inte alltid beredda att diskutera med köparna om frågor som är viktiga för leverantörerna. Detta kan medföra ekonomiska eller andra olägenheter för dem, såsom att beställningar annulleras eller att sortimenten skärs ned.

Förtroendet mellan aktörerna i kedjan måste stärkas. De ändringar i avtalsstrukturerna och praxisen som livsmedelsmarknadsombudsmannen föreslår i sin andra rekommendation syftar för sin del till att stärka det interna förtroendet inom kedjan. Förtroendet kan också förbättras genom att man ökar och

stärker samarbetet mellan aktörerna. Samarbetet kan gälla hela kedjan eller endast vissa delar av den. Förtroendet ökas effektivast genom projekt där olika aktörer genom samarbete strävar efter att uppnå samma konkreta mål.

Aktörerna inom livsmedelskedjan har mycket kunskaper och information som också andra aktörer i kedjan kunde ha nytta av. En del av denna information är fritt tillgänglig för alla, men man kan ändå inte använda sig av den. Till exempel forskningsdata som producerats med offentlig finansiering utnyttjas ofta inte i tillräcklig utsträckning. Man måste fästa allt större vikt vid att förankra forskningsdata hos läroanstalter, rådgivning och företagare.

Det måste utvecklas metoder med vilka forskarna effektivare än nu kan förmedla sina resultat till rätt målgrupp. På motsvarande sätt måste man skapa plattformar där till exempel jordbrukare lätt hittar information som är till nytta för just dem. Undervisningens och rådgivningens roll som informationsförmedlare mellan forskning och praktisk tillämpning måste skärpas. Ett bra exempel är kompetensnätverket Agrihubi, som är ett steg i rätt riktning. Det räcker dock inte ensamt till för att lösa problemet med bristfälligt utnyttjande av information.

Alla aktörer i kedjan, även de offentliga, måste sträva efter en bättre och öppnare marknadsdialog. Med andra ord måste aktörerna i branschen de facto lyssna på varandra och alla aktörer ska ges en genuin chans att påverka saker och ting. Aktörerna i kedjan känner bäst till livsmedelsmarknaden. Att marknadsinformationen utnyttjas så fullt ut som möjligt hjälper hela livsmedelskedjan att utveckla sin verksamhet. På så sätt är det möjligt att förbättra lönsamheten för aktörerna i kedjan.

De olika aktörerna i kedjan behöver vidta bland annat följande åtgärder:

- Producenterna måste vara mer aktiva när det gäller att söka information i anslutning till yrkesutövningen.
- Handeln och industrin måste mer aktivt än tidigare följa med forskningen inom branschen och förmedla information till exempel till sina avtalsproducenter.
- Rådgivningen måste aktivare än nu fungera som informationsförmedlare mellan aktörerna inom forskningen och livsmedelskedjans aktörer, särskilt producenterna.
- Forskningen måste kommunicera mer aktivt om sina resultat i medier och på evenemang som följs av aktörerna i kedjan, i synnerhet producenterna.
- Alla aktörer måste bidra till ökat förtroende i kedjan och därigenom öka den öppna informationsgången i bägge riktningarna inom kedjan.

Reaktioner på förändringar i efterfrågan i kedjan

Produktionen ska ha som utgångspunkt att försöka producera det som konsumeras och i den omfattning som förbrukas. Handeln vet mycket väl vad konsumenterna köper. Även industrin har en bra bild av vad konsumenterna vill köpa. Merparten av lantbruksföretagarna är däremot tvungna att fatta sina produktionsbeslut utan att veta vad konsumenterna vill köpa.

Handeln spelar en central roll när det gäller att styra efterfrågan i livsmedelskedjan. Handelns säsongsvisa sortiment bestämmer vilka produkter som finns på butikshyllorna under olika perioder. Perioderna gör det lättare att förutse efterfrågan och möjliggör på så sätt en långsiktig styrning av utbudskedjan. De kan därför avsevärt öka effektiviteten i hela kedjan.

De konsumtionsdata som handeln samlar in och perioderna med säsongsvisa sortiment bör i fortsättningen utnyttjas effektivare än för närvarande. Ju snabbare och noggrannare förändringarna i

efterfrågan förmedlas i kedjan ända till primärproduktionen, desto bättre möjligheter har hela kedjan att reagera på förändringarna.

För att de detaljerade konsumtionsdata som handeln redan nu samlar in ska kunna användas så effektivt som möjligt inom livsmedelskedjan, måste de kunna utnyttjas i större utsträckning och bland annat kombineras med andra data. Användningen av data inom kedjan ska vara rättvis och transparent. De nya verksamhetsmodeller som baserar sig på detta får inte försämra de svagaste parternas ställning i livsmedelskedjan.

Möjligheterna att utnyttja data inom livsmedelskedjan främjas av system med vilka aktörerna kan utbyta och kombinera data från olika källor. Man bör undvika att data ackumuleras till enskilda aktörer eller till system som är inkompatibla med varandra.

Genom att i större utsträckning än tidigare utnyttja data kan man effektivisera verksamheten inom livsmedelskedjan och få efterfrågan och utbud att mötas bättre. Hela kedjan gagnas av att data och förädlade data kan användas av alla utan fördröjning.

Utvecklingen av gemensamt godkänd praxis för delning av data kräver långsiktigt engagemang av parterna. Ömsesidigt förtroende har en central ställning när det gäller att utnyttja data i större utsträckning än för närvarande. Aktörerna inom livsmedelskedjan måste också ta hänsyn till Europeiska kommissionens datareglering.

De olika aktörerna i kedjan behöver vidta bland annat följande åtgärder:

- Handeln lämnar ut data som de innehar till andra aktörer i kedjan.
- Industrin utnyttjar data från handeln i sitt utvecklingsarbete.
- Industrin förmedlar konsumtionsdata och tolkningar av den till producenterna.
- Producenterna utnyttjar i synnerhet de data som de fått från handeln och industrin i sina produktionsbeslut.
- Alla aktörer fäster uppmärksamhet vid att data från olika källor ska kunna kombineras sinsemellan.
- Införandet av nya verksamhetsmodeller kräver att förtroendet mellan aktörerna i kedjan stärks.
- Det är nödvändigt att främja mer omfattande och mångsidigare möjligheter att utnyttja data som kedjans aktörer behöver. I detta sammanhang bör man i möjligaste mån dra nytta också av den sakkunskap som intressegrupperna, till exempel forskning och rådgivning, besitter.

Utvecklande av primärproduktionen

Kostnadskrisen har slagit särskilt hårt mot primärproduktionen. Därför är det klart att primärproduktionen har en viktig roll när det gäller att hitta lösningar även i den nuvarande krisen. Jordbrukets roll har särskilt framhävts i arbetet för att förebygga liknande kriser i framtiden. Andra intressentgrupper har till uppgift att erbjuda lantbruksföretagare stöd i detta arbete.

Genom att öka samarbetet mellan jordbruksföretag kan man å ena sidan minska kostnaderna och å andra sidan öka företagets marknadskraft. Inom Europeiska unionen har producenterna redan en längre tid kunnat organisera sig som producentorganisationer. Syftet med systemet är att stärka producenternas ställning på marknaden. En enskild organisation har vanligen som mål att hjälpa medlemmarna att planera, marknadsföra eller utveckla odlingsmetoder. I Finland har producentorganisationernas roll förblivit liten. När detta skrivs finns det endast åtta

producentorganisationer, av vilka hälften är verksamma inom trädgårdsodlingen. Ett effektivare utnyttjande av producentorganisationerna är ett sätt att utmäta nyttan av samarbetet mellan producenterna.

Samarbetet mellan gårdarna kan också vara lösare organiserat. Gårdarna kan till exempel gemensamt skaffa produktionsinsatser, såsom foder eller gödselmedel, eller sälja sina produkter tillsammans. Gårdarna kan också bedriva maskinsamarbete. Det är inte nödvändigt att varje gård äger alla maskiner själv. Gårdarna kan till exempel köpa gemensamma maskiner eller avtala vem som köper en maskin som alla har användning för. Den part som köpt maskinen kan också utföra de aktuella maskinarbetena på andra gårdar.

Företagare som är bra på att sälja och marknadsföra produkter kan också sälja produkter som andra gårdar producerat. När det gäller samarbete mellan gårdar är det bra att komma ihåg att det inte finns någon form som lämpar sig för alla. Det är dock bra att alla funderar på om samarbetsmöjligheterna kunde utnyttjas bättre.

Gårdarnas verksamhet kan också effektiviseras genom att man koncentrerar sig på kärnkompetensen och lägger ut en del av arbetet på entreprenad. Till exempel en mjölkgård kan koncentrera sig på den verksamhet som sker inne i ladugården, dvs. utfodring och skötsel av djuren. Gården kan lägga ut till exempel foder- och spannmålsproduktionen till entreprenörer vars maskiner kan användas för att producera foder på ett betydligt effektivare sätt. Samtidigt kan gården satsa mer på skötseln av djuren och djurens välbefinnande samt få en bättre avkastning i fråga om kvantitet och kvalitet.

Det finns utrymme att förbättra lantbruksföretagens ekonomiska kunnande. En del jordbrukare är mycket insatta i ekonomin som gäller den egna gården och odlingsprocesserna. Det finns dock även jordbrukare som till exempel inte har vetskap om sina egna produktionskostnader, även om detta är nödvändigt för ett jordbruksföretag som vill ha framgång. Dessutom måste man förstå hur det går att påverka produktionskostnaderna. Till exempel i situationer i likhet med kostnadskrisen är det i allmänhet nödvändigt att minska på kostnaderna.

Utbildningen inom naturresursbranschen i Finland motsvarar inte till alla delar dagens krav och behov. Det är viktigt att se till att utbildningen fortsätter att vara en föregångare inom sektorn. Kommande producenter och andra aktörer inom branschen måste lära sig morgondagens, och inte gårdagens, tillvägagångssätt. Det måste också satsas mer på fortbildning inom branschen än för närvarande. Jordbruksföretagare måste få utbildning så att de kan delta i utvecklingen av sektorn. Utbildning kan erbjudas också av andra aktörer än läroanstalter. Till exempel producentorganisationerna måste ordna mer utbildning för sina medlemmar än i dagens läge. Organisationerna ska noga och fortlöpande följa utvecklingen på området och reagera på utbildningsbehoven genom att tillhandahålla aktuell utbildning. Dessutom ska organisationerna mer aktivt än nu informera läroanstalterna om de utbildningsbehov som håller på att utformas.

De olika aktörerna i kedjan behöver vidta bland annat följande åtgärder:

- Producenterna måste identifiera sin roll när det gäller att underlätta och förebygga kriser och agera aktivt.
- Producenterna måste utnyttja producentorganisationerna effektivare än för närvarande.
- Producenterna måste utreda olika samarbetsmöjligheter och den nytta de medför.
- Rådgivningen och producentorganisationerna ska ordna utbildning för producenterna i syfte att utveckla kompetensen i fråga om ekonomi och företagande.
- Utbildningen måste ligga i täten för utvecklingen inom branschen.

Andra metoder

Jordbrukets och hela livsmedelskedjans lönsamhet kan förbättras också med många andra metoder än de som nämns ovan. Viktiga metoder är att öka den lönsamma exporten och att utnyttja sidofraktioner och korta utbudskedjor.

Att öka livsmedelsexporten och förbättra dess lönsamhet är uppenbara sätt att få mer pengar till livsmedelskedjan. De extra pengarna skulle å sin sida göra det möjligt att förbättra lönsamheten inom jordbruket och hela livsmedelsbranschen. Finlands livsmedelsexport består fortfarande till stor del av export av så kallade bulkprodukter, såsom mjölkpulver, griskött och havre. Problemet med bulkprodukter på den internationella marknaden är att de är känsliga för prisfluktuationer till följd av förändringar på världsmarknaden.

När marknadsläget förändras kan exporten minska eller också kan exportpriserna sjunka avsevärt också på kort sikt. Därför är det mycket viktigt att exporten utvecklas långsiktigt i riktning mot alltmer förädlade produkter. Till exempel havre exporteras huvudsakligen som kärnor, när det vore klart lönsammare att exportera havre i form av mysli. Det vore ännu lönsammare att exportera havren i form av varumärkesförsedda produkter, till exempel produkter med hälsoeffekter. Ända från och med primärproduktionen måste hela livsmedelskedjan satsa på att utveckla mervärdesprodukterna och exporten av dem.

Inom livsmedelskedjan uppkommer många olika sidofraktioner, såsom gödsel från djur, halm samt olika fetter och oljor. Utnyttjandet av dem i livsmedelsproduktionen kallas cirkulär ekonomi. Med hjälp av cirkulär ekonomi är det möjligt att påverka å ena sidan jordbrukets lönsamhet och å andra sidan jordbruksproduktionens beroende av produktionsinsatser som importeras från utlandet.

Det är möjligt att separera stallgödselns näringsämnen från varandra så att de kan utnyttjas betydligt mer än nu. Utöver användningen av stallgödsel kan man påverka åkrarnas näringstillstånd också till exempel genom att använda botten- och fånggrödor och genom att lägga till baljväxter i växtföljden.

Stallgödsel och andra sidofraktioner från livsmedelsekonomin kan utnyttjas i betydligt större utsträckning också inom produktionen av biogas för att användas som energi. Det är viktigt att jordbruksföretagare och andra aktörer i kedjan allvarligt överväger att utnyttja möjligheterna i anslutning till cirkulär ekonomi på ett mer aktivt sätt än i dag. Inom statsförvaltningen är det också bra att fundera på om den cirkulära ekonomin bör främjas i större utsträckning än vad nu är fallet.

Med korta utbudskedjor avses kedjor som endast består av en del av aktörerna inom den traditionella livsmedelskedjan. Ett bra exempel på en kort utbudskedja är direktförsäljning från gårdar till konsumenter. Korta utbudskedjor är dock inte en allmän lösning på alla gårdars problem. De kan inte heller användas i alla produktionsinriktningar. Korta utbudskedjor kan dock förbättra enskilda gårdars lönsamhet.

I korta leveranskedjor måste man satsa mer på marknadsföring av produkter än för närvarande. Till exempel måste produkternas goda egenskaper identifieras och man måste kunna informera konsumenterna om dem på ett trovärdigt sätt. Också enskilda butiker och butiksägare skulle kunna skaffa ännu mer närproducerad mat direkt från lokala leverantörer till konsumenter.

Avslutningsvis

Nämnden för handelskutym inom livsmedelskedjan har på begäran av ombudsmannen gett sitt utlåtande innan denna rekommendation gavs. Enligt utlåtandet från nämnden för handelskutym står denna rekommendation inte i strid med nämndens tidigare ställningstaganden, ärenden som är anhängiga i nämnden eller ärenden som nämnden känner till.